

Anatol Eremia

HIDRONIMIA BAZINULUI HIDROGRAFIC AL MĂRII NEGRE

Acum patru-cinci milioane de ani, Depresiunea Getică era acoperită de apele mărilor Badeniană, Sarmațiană, Meoțiană și Ponțiană. În perioada Cuaternară, aproximativ două-trei milioane de ani în urmă, apele marine au început să se retragă spre sud-est, către actuala cuvetă a Mării Negre. Răsar din adâncul apelor munții Carpați și podișurile colinare precarpatice, își conturează cursurile viitoarele fluvii, râuri și râulețe, se formează treptat relieful și clima regiunii. Apar primele grupuri de oameni primitivi în acest spațiu geografic [1, p. 23].

Marea Neagră are vârsta acelor vremuri îndepărtate, ulterior, peste secole și milenii, stabilindu-și limitele litoralului în cuprinsul marin cunoscut astăzi. Documentar numele ei apare menționat de abia în secolul al VIII-lea î.Hr. Atestările din secolul al VII-lea î. Hr. și de mai târziu sunt destul de frecvente. Numele ei inițial, fixat în izvoarele istorice, este cel dat de greci – *Pontos Axenos*, tălmăcit de autorii antici prin „neospitalieră, primejdioasă, rea”. Unii cercetători susțin că persanii ar fi numit-o *Ahşæna* „întunecoasă, neagră” și aceasta nu pentru culoarea apei, ci pentru condițiile de navigație pe mare extrem de dificile. Din cauza valurilor mari, provocate de puternicele vânturi nordice, în apele mării adesea își găseau pieirea corăbiile cuceritorilor străini și cele ale neguțătorilor, luntrele pescarilor. Afară de aceasta, un mare pericol îl reprezentau triburile localnicilor, care se războiau între ele, dar mai ales cu cei ce invadeau pământurile nord-pontice, atât pe mare, cât și pe uscat. Aceeași semnificație o avea, după unele opinii, și denumirea scitică a mării – *Tama* [A. I. Sobolevski, vezi 2, p. 467-468].

Sunt cunoscute și alte versiuni etimologice. Potrivit unor tradiții onimice orientale, marea a fost denumită *Karadeniz*, pornindu-se de la noțiunile „negru” și „mare”. Prin *Kara* „negru” erau desemnate teritoriile (țările, orașele, cetățile) necunoscute sau străine, necucerite încă, nesupuse. Să se compare denumirile Moldovei și Țării Românești din izvoarele orientale medievale: *Kara Bogdan* (*Carabogdania* – „Țara lui Bogdan voievod”) și *Kara Vlah* (*Iflak*) (*Caravlahia* – „Țara vlahilor”). După cucerirea și supunerea lor, acestea erau denumite de acum prin termenul *ak* „alb”, adică „cunoscut”, „supus”, „ospitalier”. De aici denumirea orașului-cetate *Kara Kerman* „cetatea neagră”, devenită apoi *Ak Kerman* „cetatea albă”. La unele popoare orientale *kara* mai avea semnificația „de nord, nordic”, iar *ak* „de sud, sudic” [2, p. 468].

Aproximativ același lucru s-a întâmplat și cu denumirea Mării Negre de mai târziu. Prin sec. VIII-VII î.Hr., după ce grecii reușesc să pună stăpânire pe țărmurile mării și să întemeieze aici mai multe orașe (Apolonia, Tomis, Istria, Tyras, Olbia, Hersones,

Feodosia, Panticapaion, Trapezund (azi Trabzon), Sinope (azi Sinop) ș.a.), ei schimbă denumirea mării din *Pontos Axenos* „mare neprimitoare, neospitalieră” în *Pontos Euxenos* „mare primitoare, ospitalieră”.

Istoricul bizantin Eustatius (sec. XII), bazându-se pe izvoarele mai vechi, explică astfel denumirile grecești: „Pontul Euxin, care odinioară pentru greci nu era navigabil, iar marea se numea *Axinus*, adică „neospitalieră”, a fost numit *Euxinus*, schimbându-i-se astfel numele printr-un eufemism. „Se numea *Axinus*... fie pentru că nu avea insule, unde corăbiile să-și găsească refugiu, fie pentru că locuitorii sciți de acolo, oameni barbari și fără de legături cu alte neamuri, îi sacrificau pe cei străini... Unii spun că Hercule a cutreierat acele locuri și l-a schimbat pe *Axinus* în *Euxinus*. Alții atribuie acest lucru ionienilor, care au întemeiat mai multe cetăți pe țărmurile mării” [1, p. 27].

Potrivit legendelor antice, grecii ar fi schimbat denumirea mării în sens bun (pozitiv), pentru a obține bunăvoința și îndurarea divinității marine ca să-i ferească de primejdii și nenorociri. În operele scriitorilor antici, denumirea mării este frecvent menționată, aceasta fie în legătură cu descrierea istorico-geografică a regiunilor din apropiere, fie cu ocazia unor călătorii în largul Pontului. Mai de fiecare dată, în aceste lucrări, autorii încearcă să explice proveniența denumirii mării, pornind de la condițiile grele de navigație și de la ostilitatea triburilor de pe țărm.

Istoricul și geograful grec Herodot (484-425 î.Hr.) descrie litoralul de vest și de nord-vest al Pontului Euxin, precum și zona hidrografică a Istrului (Dunăria Inferioară), vorbind în amănunte despre viața și obiceiurile băștinașilor geto-daci. Polibiu (203-129 î.Hr.) se referă la pericolul pentru navigație pe care îl prezintă cordoanele litorale de nisip din nordul Mării Negre. Strabon (63 î.Hr. – 19 d.Hr.), care a descris pentru prima dată granițele Daciei, relatează despre aceleași cordoane de nisip și despre tendința de îndulcire a apei marine prin revărsarea în mare a numeroaselor fluvii și râuri [1, p. 25].

Geograful roman Pomponius Mela (sec. I î.Hr.) explică denumirea mării prin următoarele caracteristici ale sale: este puțin adâncă, mai ales în partea de nord, din care cauză are valuri mari „clocotitoare”; vânturile nordice o fac „furtunoasă”; adesea este acoperită de ceață și neguri; nu dispune de țărmuri liniștite, din care pricină are puține porturi; cruzimea locuitorilor de țărm i-a înspăimântat și i-a îndepărtat pentru multă vreme pe navigatori și pe negustori, din care cauză marea a fost numită de la început *Axenus* „Neospitalieră”, și doar mai târziu, când localnicii și-au mai îmblânzit puțin năravul, făcând posibilă acostarea țărmurilor, i s-a dat numele *Euxinus* „Ospitalieră”.

Claudius Ptolemeu (90-168 d.Hr.) a stabilit pentru prima dată coordonatele geografice ale Mării Negre, după sistemul de latitudini și longitudini, pe care le-a fixat apoi într-o hartă. Informații prețioase asupra Pontului Euxin ne oferă istoricii, geografii și scriitorii de mai târziu: Claudius Aelianus (sf. sec. II – încep. sec. III), Marino Sanndo (sec. XIV), Pierre Duval (sec. XVII), Dimitrie Cantemir (sec. XVII) ș.a. (Pentru aceste și alte informații asupra obiectului hidrografic și a hidronimului *Marea Neagră* a se vedea sursele bibliografice cu nr. 3 și 4).

Zamfir Arbore remarcă în dicționarul său geografic: „Malul Mării Negre dinspre Basarabia e aplecat și format din bănci de nisip; și, pentru că pe Marea Neagră

nu există fluxuri și refluxuri, nisipurile de pe mal rămân în aceeași stare, neinfluențate de valurile apei... Grecii credeau că țările care se aflau pe malul acestei mări, dinspre nord, sunt cufundate în vecinicul întuneric. Din cauza acestor legende, marea poartă numele de „axenos”, care, mai târziu, după ce grecii au explorat și au cunoscut țămurile dinspre nord ale mării, ea s-a numit „euxenos” [5, p. 135-139].

În documentele și scrierile noastre vechi pentru Marea Neagră erau folosite denumirile: *Pont*, *Pontul Euxin*, *Marea Pontului* și, bineînțeles, *Marea Neagră*. Aceasta din urmă este utilizată în mod obișnuit astăzi, celelalte fiind considerate de factură livreasă. În vorbirea populară și în creația orală românească marea este numită simplu *Mare*, precum și *Apa cea Mare*, *Marea cea Mare* și *Marea Neagră*.

În limbile europene actuale marea e cunoscută cu denumirile: neogr. *Maure Thalassa*, engl. *Black Sea*, it. *Mer Nero*, fr. *Mer Noire*, germ. *Schwarzes Meer*, tc. *Karadeniz*, rus. *Ciornoe more*, bg. *Cerno more*, ucr. *Ciorne more*. În idiomurile respective, numele mării reprezintă traduceri ale aceleiași noțiuni „marea neagră”.

Sursele acvatice din cuprinsul bazinului hidrografic al Mării Negre poartă astăzi nume de diferită origine. Principalele râuri din această zonă sunt Cogâlnic, Sărata, Hagider, Alcalia. Acestea izvorăsc pe teritoriul Republicii Moldova și se varsă în Marea Neagră prin niște lacuri-limane de pe teritoriul Ucrainei (reg. Odesa).

Cogâlnic. Izvorăște la nord de s. Ciuciuleni (rn. Hâncești), curge pe teritoriul raioanelor Hâncești, Cimișlia, Basarabeasca (Republica Moldova), Tarutino, Artiz, Sărata, Tatarbunar (Ucraina) și se varsă în lacul Sasâc (Cunduc) la sud-vest de or. Tatarbunar. Are lungimea de 243 km, suprafața bazinului de 3910 km². Lățimea medie a văii este de 5 km. Afluenții râului: Galbena, Casim, Schinoasa (cu Schinoșica), Ceaga (cu Saca, Frumușica, Volcia), Celighider (pe stânga). Afară de aceștia, pe teritoriul republicii, râul acumulează apele mai multor pâraie: Valea Lacului, Fânețul, Rătundul, Chilumul, Valea Albinei, Geaparul, Hârtopul, Valea Pădurii, Bularga (pe dreapta), Vișina, Șuiereni, Iriești, Fantalul, Valea Odăii, Lata, Valea Gradiștei (pe stânga). Pe valea Cogâlnicului, în raioanele Hâncești, Cimișlia și Basarabeasca, sunt situate localitățile: Ciuciuleni, Drăgușeni, Dahnovici, Stolniceni, Logănești, or. Hâncești, Bozieni, Valea Perjei, Ecaterinovca, or. Cimișlia, Bogdanovca Veche, Sadaclia, Carabetovca, Iordanovca, Abaclia, or. Basarabeasca. Mențiunile documentare ale denumirii râului datează din anii 1528, 1616, 1706 (6, vol. IV, p. 519 ș.a.). Hidronimul a fost explicat prin termenul turcic *kaganlık* / *kaganlik* „locul (teritoriul) cahanatului”, denumire transplantată la noi din orientul turanic (probabil de cumani sau de tătarii mongoli) [7, p. 86; 8, p. 200-201].

Sărata. Izvorăște la sud-vest de or. Căușeni, curge pe teritoriul raioanelor Căușeni, Ștefan-Vodă (Republica Moldova), Sărata, Tatarbunar (Ucraina) și se varsă în lacul Sasâc (Cunduc) lângă s. Trapovca. Direcția: N→S. Lungimea – 120 km, suprafața bazinului – 1250 km². Acumulează apele de pe văile din preajmă: Acșuru, Valea Perjului, Săiți (pe dreapta), Brezoaia, Sărățica, Copceac, Bebei, Gealair, Curudere (pe stânga). Pe valea râului Sărata, în rn. Ștefan-Vodă, este situat satul Brezoaia. Numele râului figurează pe hărțile topografice din sec. XVIII-XIX. Semnificația lui de origine este „râu pe valea sărăturilor” (*sărătură* „teren cu soluri bogate în săruri minerale solubile”, „loc mlăștinos”).

Hagider. Își ia începutul de pe câteva văi din apropierea s. Slobozia (rn. Ștefan-Vodă), curge spre sud, pe teritoriul Ucrainei, și se varsă în lacul Hagider lângă s. Uspenskoe (rn. Tatarbunar). Lungimea – 95 km, suprafața bazinului – 894 km². Acumulează apele de pe văile de obârșie Ivancea și Seliște, iar mai la sud de pe văile Ciumac, Valea Moșneagului (pe dreapta) și Izvoare, Valea Caplanilor (pe stânga). Este notat pe hărțile din sec. XVIII-XIX. Etimologia hidronimului: tăt. *hagi* „pelerin”, *dere* „vale”, denumirea însemnând la origine „valea pelerinului (a hagiului)”.

Alcalia. Izvorăște de pe câteva văi situate între satele Caplani și Crocmaz (rn. Ștefan-Vodă), curge spre sud pe teritoriul raionului Belgorod-Dnestrovski (Ucraina) și se varsă în lacul Burnas la nord-est de s. Tuzla (rn. Tatarbunar). Lungimea – 67 km, suprafața bazinului – 653 km². Văile de obârșie ale râului se numesc *Valea Armașului* și *Răpciuză*. Râul figurează pe hărțile topografice din sec. XVIII-XIX. Poate fi dedus din adjectivul turcic *alkali* „sălcu”, „leșios, searbăd”, „sărat-amăru”, calitate prin care se disting apele râurilor de stepă, lacurile sărate alimentate cu apă din Marea Neagră.

Pe teritoriul dintre Prut și Nistru există și multe lacuri naturale și antropice. Lacurile naturale, după locul lor de formare, se împart în lacuri de câmpie, de luncă și de țârm. Dintre lacurile de câmpie s-au păstrat foarte puține, ele aflându-se situate în rare locuri, pe șesul văilor largi și întinse ca cele de la gurile râurilor Bâc și Cuciurgan. Astfel de lacuri se găsesc și în sudul Basarabiei (reg. Odesa, Ucraina): Catlabug, Sofian, Chitai.

Mai numeroase au fost lacurile de luncă, de pe cursurile inferioare ale Prutului și Nistrului, care însă au fost secate în mare parte prin anii '60-'70 ai secolului al XX-lea, în scopul obținerii de noi terenuri agricole. Din salba lacustră de odinioară drept reminiscențe ne-au rămas lacurile mai mari: Belev, Rotundu, Dracile (din lunca Prutului), Iezerul, Tudora (de pe valea Nistrului), precum și multe lăcușoare și iezere de pe aceleași văi. Numele lacurilor dispărute le-au preluat ulterior terenurile agricole apărute în locul lor. Bălțile reprezintă un alt tip de bazine acvatice naturale. Ele s-au format pe locul unor depresiuni sau în vechile albie de râuri din luncile Prutului și Nistrului.

Lacurile de țârm se găsesc la vărsarea râurilor sudice în Marea Neagră, ele fiind despărțite de aceasta prin pragurile de nisip depuse de valurile mării. Pe țărmul Mării Negre s-au format lacurile Sasâc, Șagan, Alibei ș.a. Apa lor este sărată pentru că sunt alimentate în fond de apele mării.

Cea mai mare sursă acvatică naturală din bazinul Mării Negre este **Limanul Nistrului**, ale cărui dimensiuni sunt: suprafața – 360 km², lungimea – 40 km, lățimea maximă – 12 km, adâncimea maximă – 2,7 m. Hidronimul reprezintă o creație onimică proprie. De dimensiuni considerabile dispune și lacul **Sasâc**, denumit și *Cunduc*: supr. – 215 km², lung. – 35 km, lăț. max. – 11 km, ad. max. – 3,3 m. Din cuprinsul hidrografic nord-pontic fac parte și lacurile: **Alibei**, supr. – 101,4 km², lung. – 18 km, lăț. max. – 8 km, ad. max. – 2,5 m; **Șagan**, supr. – 78,4 km², lung. – 11 km, lăț. max. – 10 km, ad. max. – 2,3 m; **Șabolat (Budachi)**, supr. – 30 km², lung. – 15 km, lăț. max. – 2,7 km, ad. max. – 2m; **Burnas**, supr. – 2,9 km², lung. – 9,6 km, lăț. max. – 3 km, ad. max. – 1,5 m. Acestea, spre deosebire de *Limanul Nistrului*, poartă denumiri de origine turcică.

Bazinele de apă antropice (artificiale: lacurile de acumulare, iazurile) au apărut în număr considerabil în perioada postbelică, ele fiind construite pentru asigurarea cu apă a așezărilor omenești, pentru necesitățile întreprinderilor industriale, pentru irigații, pescuit etc. Cele mai mari lacuri de acumulare din sudul teritoriului pruto-nistrean sunt cele de la Comrat și Congaz. În aceeași perioadă au fost construite și nume-roase iazuri, acestea având drept scop asigurarea cu apă a unor anumite localități, pentru irigații, pescuit etc.

Din cele expuse mai sus rezultă că multe dintre râurile nord-pontice, la fel ca și în cazul râurilor basarabene nord-dunărene, poartă nume de diferită origine. Denumirile turcice, cele mai vechi, au fost preluate de la cumani, iar cele relativ mai noi au rămas de pe urma tătarilor nogaici care, după cum se știe, au locuit în câmpia Bugeacului timp de peste două secole (sec. XVI-XVIII). Hidronimia de dimensiuni medii și microhidronimia arealului toponimic nord-pontic este în marea lor majoritate de proveniență românească.

Referințe bibliografice

1. Leon Picard. *La Mer Noire*. Paris, 1932.
2. В. А. Никонов. *Краткий топонимический словарь*. Moscova, 1966.
3. Ф. Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. Moscova, vol. IV, 1973.
4. Marcu Botzan. *Hidronimia românească sau botezul apelor*. București, 2002.
5. Zamfir Arbore. *Dicționarul geografic al Basarabiei*. București, 1904.
6. *Documente privind istoria României (DIR)*. București, vol. I, 1954 și urm.
7. О. С. Стрижак. *Назвы річок полтавицини*. Kiev, 1963.
8. О. Н. Трубочев. *Названия правобережной Украины*. Moscova, 1968.

Institutul de Filologie
(Chișinău)